

Т.І. Єфименко

Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління»,
бульв. Дружби народів, 38, Київ, 01014, Україна,
+380 44 277 51 15, afu@afu.kiev.ua

КООРДИНАЦІЯ ПРОТИДІЇ ПРОЦЕСАМ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ В ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

Вступ. Наукове обґрунтування оновлених інституціональних засад об'єднання держав Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) у контексті поступового її перетворення на багатосторонню інтеграційну структуру є актуальним питанням сьогодення, оскільки в умовах нової реальності спостерігаються загрозливі тенденції порушення ринкової рівноваги внаслідок геополітичних чинників, посилення ризиків дестабілізації в просторі господарської діяльності.

Проблематика. Сучасний стан гібридного світоустрою супроводжується перебудовою міжнародних, державних і суспільних інститутів. Прояви невизначеності, конфліктні взаємовідносини у країнах Причорномор'я ускладнюють проведення євроінтеграційних реформ, спрямованих на підтримку сталого розвитку.

Мета. Ідентифікувати найсуттєвіші напрями необхідних суспільних перетворень в країнах ОЧЕС з урахуванням незалежності інтересів націй щодо можливих зовнішніх і внутрішніх загроз та впливів. В економічному аспекті на-самперед ідеться про забезпечення зайнятості, платоспроможності учасників контрактних відносин тощо.

Матеріали й методи. Для аналізу використано системний підхід, послідовна обробка взаємопов'язаних трендів статистичних індексів, методи ситуаційного аналізу та синтезу.

Результати. Розкрито шляхи зміцнення протидії дестабілізації економіки регіону. З урахуванням його стратегічної ролі запропоновано зосередитися на проблемах формування майбутнього, з огляду на принцип скоординованості сценаріїв та дій країн ОЧЕС.

Висновки. Співпраця глобальних і регіональних гравців, спрямована на формування спільного стратегічного мислення, повинна фокусуватися на пошуку коштів та інструментів для перетворення Чорного моря із зони конфронтації на простір для мирної конвергенції цінностей цивілізації. Послідовні заходи щодо зниження територіальної напруженості варто гармонізувати з порівняно невисокими темпами сприйняття суспільствами потреби в сумісних реформах для реалізації цілей сталого розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, сталий розвиток, Чорноморський регіон, мирні відносини, національні пріоритети.

Міжнародна й національна безпека держав, розташованих у межах басейнів Чорного моря та Каспію, належить до геополітичних пріоритетів їхніх стратегічних програм розвитку. Особливістю територій так званого Чорноморського регіону в широкому розумінні (wider Black Sea area (WBSA)) є те, що протягом

усієї історії людської цивілізації тут перетиналися етноси, культури, торгіві та енергетичні комунікації, які зв'язують Європейський та Азіатський континенти. Тому в умовах нової економічної реальності вкрай актуальним є переосмислення чергових циклів формату та змісту складових національної конкурентоспроможності, які здебільшого збігаються з трансформаціями у владних колах.

Широка інтернаціоналізація діяльності суб'єктів господарювання справді сприяє утворенню єдиних ринків праці, товарів і послуг, зміцненню конструктивних взаємозв'язків реальних секторів національних економік, подальшому об'єднанню простору фінансових операцій. Водночас, на відміну від скоординованої інтеграційної взаємодії, певні процеси глобалізації характеризуються невизначеністю й незавершеністю. Тобто, хоча міжнародні бар'єри між країнами послаблюються, господарські зв'язки між ними розвиваються однобоко й непослідовно.

Метою дослідження є огляд сучасних публікацій вчених, як теоретичного, так і прикладного характеру, стосовно особливостей функціонування створеної в червні 1992 р. Організації Чорноморського економічного співтовариства (ОЧЕС), що об'єднує 12 держав-членів для розвитку співпраці, миру та стабільності в Причорномор'ї [1–12, 14–17, 20–28, 30, 32–33, 37]. Особливу увагу приділено проблемам невизначеності, ймовірності та характеру нових глобальних потрясінь, тощо. На тлі перспективи поширення макротрендів так званого національного егоїзму [1], властивого сучасній державній політиці провідних європейських та азійських країн, Сполучених Штатів Америки тощо, наведено основні тенденції макро-економічних показників низки країн. Їх вибір пов'язано з тим, що в обговоренні принципових питань подальшого розвитку регіону ОЧЕС завжди беруть участь уповноважені особи не тільки географічно близьких до нього країн Європейського Союзу, а й тих держав, які не мають прямого виходу до Чорного та Каспійського морів та розташовані від них на значній відстані, зокрема США, Китай та інші. При цьому дискусійними залишаються питання про шляхи усунення взаємних безкомпромісних претензій країн Причорномор'я в рамках багаторічних контрактних відносин через зміни конфігурацій усталених інтересів гравців на світовому та регіональному рівнях, що зумовлює необхідність прийняття рішень стосовно

доцільності перегляду сформованих у ХХ ст. договорів і угод, політичних та економічних союзів тощо. Тому нижче викладені висновки базуються на узагальненому баченні відомих вчених щодо впливу тенденцій принципових зрушень у глобальному середовищі на Євроінтеграційні процеси в контексті пріоритетів суверенних держав Чорноморського регіону у майбутньому, а також на узагальненнях про шляхи побудови спільних програм протидії дестабілізації економіки в країнах ОЧЕС.

Динаміка сучасного гібридного світоустрою супроводжується модернізацією політики, спрямованої на виконання стратегічних завдань організації спротиву зовнішнім та внутрішнім загрозам циклічних переломних періодів. Ідеться про необхідність відвернення негативного синергійного впливу невідворотних загальноцивілізаційних трендів, глибинних та поточних кон'юнктурних зрушень у чергуванні формацій людського життя на суспільні відносини. Межі інституційної бази реформ мають охоплювати поступове підвищення рівня довіри, а також підтримання міцності потенціалу ділової активності контрагентів усіх форм власності, як у контексті розширеного самовідтворення, так і щодо небезпеки деструктивних змін.

Тому фахова спільнота загалом підтримує думку представників Міжнародного валютного фонду (МВФ) про надзвичайну актуальність у планетарному масштабі проблем, пов'язаних із тенденціями глобальної інтеграції [2]. Стійкість економічних і фінансових систем залежить від формування результативної протидії викликам їх розбалансування у періоди загальних та локальних спадів. Ідеться про розроблення з боку урядів та міжнародних організацій заходів реагування на ускладнення в посткризовому відновленні національних економік, на прояви нестабільності в усіх складових міжнародного й державного фінансового простору, посилення нерівності та диференціацію соціальних прошарків населення внаслідок міграційних процесів, а також нестачу

якісних робочих місць. Просторово-часовим загрозам кризових явищ, зокрема й їхнім геополітичним аспектам, мають протистояти оновлені стратегії розвитку в країнах як з високим та середнім, так і з низьким, рівнем доходів.

Огляд проблем розвитку ОЧЕС, як однієї з провідних міжнародних структур, доцільно розпочати з аналізу теоретичних засад сучасної динаміки всесвітнього простору, які суттєво впливають на регіональні чинники дестабілізації. У працях таких відомих учених як Дж. Стігліц, К. Рейнхарт і К. Рогофф, П. Кругман [3–5] ідеться про створення нових інструментів управління та контролю процесів глобалізації на методологічних засадах інституціоналістських, системно-управлінських, технологічних підходів. Світові дисбаланси призводять до суттєвих змін у межах усталених контрактів та в поведінці економічних агентів. Керівники українських академічних наукових шкіл В. М. Геєць і Б. Є. Кваснюк констатували посилення суперництва стейкхолдерів, які входять до складу господарств окремих країн, міжнародних угруповань і транснаціональних утворень, у відстоюванні власних інтересів. Загострення ситуацій спостерігалось час від часу через відсутність нового міжнародного економічного порядку розв'язання глобальних проблем контрактних відносин [6, 7]. Виходячи з цього, регуляторні інститути повинні створювати механізми підтримання соціально-економічної, внутрішньо- та зовнішньополітичної стабільності суспільства [8]. В умовах активізації інтеграційних процесів саме індикативні показники сталого розвитку суспільства та конкурентоспроможності у світовій системі господарювання [9], з урахуванням всесвітньо відомих міжнародних індексів та рейтингів¹, формують основу оцінювання економічної безпеки, тобто можливості тієї чи іншої країни протистояти дестабілізуючій дії різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз.

Академік О.Г. Білорус разом з Т.І. Єфименко [10] та інші українські дослідники [1, 6–10, 22, 23] неодноразово зазначали, що ознаки

глобальних явищ охоплюють економіку, всі сфери суспільної активності, а також впливають на джерела, тривалість і ступінь поширеності збоїв у національних господарствах, на співвідношення політичних та економічних інтересів. Водночас, на думку експертної спільноти МВФ, нинішню хвилю глобалізації не можна вважати унікальною [11], зважаючи на те, що в минулому інтенсивність руху ресурсних потоків товарів і капіталів також стрімко змінювалася. До того ж, у теперішніх трансформаційних процесах фактично бере участь порівняно незначна частина населення нашої планети.

Під час формування регіональної політики ОЧЕС в умовах глобалізації, безперечно, заслуговують на увагу наведені вище аргументи щодо принципових змін у політиці уряду США, насамперед стосовно захисту корпоративних інтересів у частині збереження й примноження робочих місць. Як зазначалося в Доповіді Дж. Фокса [12], значна кількість торговельних угод у Сполучених Штатах супроводжувалася загрозами скорочення промислових ланцюгів доданої вартості, де операційна діяльність вимагала високих професійних навичок персоналу. Причинами такої ситуації стало те, що робітники з країн, які мали вільний доступ до американського ринку, спочатку погоджувалися із низьким рівнем заробітної плати, однак надалі вони швидко навчалися, набували

¹ При формуванні системи показників для оцінювання рівня економічної безпеки країни використовуються такі міжнародні індекси та рейтинги: глобальний індекс конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index); індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom); індекс залучення в міжнародну торгівлю (The Global Enabling Trade Index); індекс стійкості суспільства (The Sustainable Society Index); індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization); індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index); рейтинг країн світу за рівнем щастя (World Happiness); індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business); індекси якості державного управління (The Worldwide Governance Indicators); індекс демократії країн світу (The Democracy Index); індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) та ін.

високої кваліфікації завдяки послідовному розвитку власного потенціалу підготовки кадрів. Окремі небезпечні ризики пов'язані з імовірним скороченням ділової активності в складі інноваційних промислових галузей, які залежать від взаємодії з виробництвом. Як наслідок, тенденції стагнації неухильно розповсюджувалися на дослідницькі мережі, що генерували нові види продукції. Через подібні ситуації у високотехнологічній промисловості США спостерігалось перетворення додатного торговельного сальдо на дефіцит [13]. Надалі загрози небезпеки поширилися на висококласне сервісне обслуговування, сферу професійних послуг (бухгалтерський облік, право, аналіз даних, інтернет-менеджмент тощо), адже в умовах дерегульованого глобального ринку будь-яка професійна діяльність, пов'язана з інформаційними технологіями, може бути локалізована в місцях із дешевою робочою силою.

Подальші напрями побудови заходів захисту економічної безпеки країн ОЧЕС слід орієнтувати на запобігання негативному досвіду радикальних зрушень у торговельній політиці Сполучених Штатів, які стали основним фактором збільшення розриву між продуктивністю праці американських робітників та їхніми доходами².

Наслідками безпрецедентного протистояння між провідним всесвітнім гарантом безпеки — США, та Китаєм є торгові, валютні конфлікти, які з високим ступенем імовірності можуть призвести до суттєвого спаду динаміки світової економіки. Таку думку оприлюднила голова МВФ К. Лагард на черговій зустрічі міністрів фінансів і керівників центральних банків G20 [14]. Протидією зростаючим ризикам, унаслідок посилення напруженості у сфері ринкового товарообміну, а також у фінансовому секторі, мають стати заходи, які дадуть змогу долати суперечності в контрактних

відносинах за допомогою міжнародного співробітництва на базі інноваційного партнерства, не вдаючись до надзвичайних акцій. При цьому роль МВФ, як одного з центру глобальної системи фінансової безпеки, повинна залишитися незмінною.

За Й. Шумпетером, зростання продуктивності є результатом поступового розвитку та дискретного оновлення виробничих причинно-наслідкових відносин та їхніх складових, що неминуче зумовлює створення ефективних структур у національному господарстві [15]. Тому, не випадково, провідні геополітичні лідери перебувають у постійному пошуку консенсусу. Про це свідчать підсумки двосторонньої зустрічі у Вашингтоні президента США Д. Трампа й голови Європейської комісії Ж.-К. Юнкера в липні 2018 р. Сторони погодилися працювати над скасуванням вже встановлених контрактних обмежень у рамках новоствореної робочої групи. За заявою сторін [16], компромісу було досягнуто завдяки знайденим рішенням Євросоюзу щодо імпорту зі США зрідженого природного газу, а також взаємовигідного зростання постачання послуг, розширення товарообміну хімічною, фармацевтичною, медичною продукцією тощо.

Слід вивчати кращий досвід країн ЄС щодо єдиних найефективніших антикризових стратегій досягнення цілей стійкості розвинутих соціально-економічних систем (СЕС). Наприклад, у Німеччині та Франції життя підтвердило обґрунтованість постулату, сформульованого теоретиками-інституціоналістами про піднесення ролі держави: ефективному та гуманному суспільству необхідні дві складові змішаної системи — ринок та держава. Для продуктивного функціонування економіки необхідними є обидві ці половини — однією рукою аплодувати неможливо [17]. Успішними й конкурентоспроможними є ті країни, де держава бере на себе ініціативу створення сприятливих умов для стійкого зростання бізнесу. Для досягнення таких цілей використовуються всі доступні інструменти, серед яких фіс-

² Як показує «EPI's Productivity-Pay Tracker», продуктивність праці зросла у 6,6 рази, порівняно з 1973 р.

кальні та монетарні важелі посідають одне з головних місць. Періоди прискореної модернізації економічної політики, як правило, збігаються з ініціюванням новацій за допомогою державної політичної волі. Однак унаслідок впливу ознак нової депресивної хвилі в провідних суверенних державах (єврозона, Бразилія, Індія, Китай) на транзитивні країни, слід посилювати протидію нестабільності на регіональному рівні [18], вживати скоординовані заходи спротиву уповільненню посткризового відновлення. У майбутньому, для прискореного наближення показників стану економіки держав ОЧЕС до рівня розвинутих країн, уряди мають використовувати багатомірний набір скоординованих інструментів і заходів у інноваційно-інвестиційній, виробничій, зовнішньоекономічній та інших сферах. Зважаючи на ознаки невизначеності у світовому масштабі, варто посилювати макроекономічні, бюджетно-фінансові, грошово-кредитні, валютні підйоми в державній антикризовій політиці.

Зростаюча волатильність, ускладнення світогосподарських зв'язків не тільки підсилює невизначеність, а й ускладнює простір, у якому приймаються рішення. Тому потрібне чітке розуміння спільних шляхів вирішення глобальних проблем. У 2014 р. у Давосі було представлено фундаментальну Доповідь про глобальні ризики [19]³. Фахівці дійшли висновку, що найнебезпечнішими в найближче десятиліття є економічні загрози у вигляді фінансових криз, високого рівня безробіття і збільшення нерівності доходів населення. Водночас головними для глобального світу залишаються макроекономічні виклики. До вкрай вагомих ризиків із найбільш песимістичними наслідками належать: бюджетна криза, безробіття, нестача води, нерівність доходів, зміни кліма-

ту, крах інформаційних систем. Крім того, для національних економік найімовірнішими ризиками є: нерівність доходів, екстремальні метеорологічні умови, безробіття, зміни клімату, кібератаки [19].

Будь-які складові економіки, зокрема й монетарна сфера, мають бути спрямовані, насамперед, на досягнення суспільних цілей — підвищення добробуту окремих громадян і суспільства в цілому [20]. При цьому благополуччя індивідів буде залежати не тільки від стандартних концепцій ВВП, навіть із включенням економічної безпеки. Ідеться про набагато ширший набір цінностей, зокрема про згуртованість і соціальну солідарність, про довіру до соціальних і політичних, а також демократичних інститутів. За умови недосконалого регулювання фінансові системи можуть спричинити економічну нестабільність із протестами та бідністю, коли, у відповідь на кризові явища, проблеми, притаманні сучасній ринковій економіці, тільки загострюватимуться.

При прогнозуванні перспектив розвитку ОЧЕС варто звернути увагу на досвід територіального співробітництва та розбудови відповідних організаційних інновацій в Європі. Як зазначав Л. де Соуза [21], підґрунтям здійснення спільних програм в ЄС має стати подолання перешкод інституційного розмаїття та браку фінансової автономії регіонів. Створення та удосконалення усталених інтернаціональних концептуальних рамок інтеграційних процесів потребує подальшої інституціоналізації різноманітних форм європейського транскордонного регіоналізму, залежно від лідерських позицій держав та економічних агентів у політичному, господарському, культурному, географічному просторі, ступеня етнічної ідентифікації тощо. Ідеться про впровадження спільних норм для запобігання загрозам конфліктних ситуацій шляхом пошуку консенсусу інтересів у багатьох сферах, зокрема, при проведенні спільних масштабних інфраструктурних проектів матеріального та інтелектуального забезпечення зростання добро-

³ Цей документ, який відображає думки 700 експертів, підготувала група компаній, що спеціалізуються на ідентифікації ризиків і вимірюванні їхніх параметрів (Marsh & McLennan, Swiss Re, Zurich Insurance Group), за участю університетів Сінгапуру і Великобританії.

буту громадян із надійними ресурсними дже-релами реалізації інвестиційних намірів, захис-том прав власності тощо.

У суверенних європейських державах роз-поділ повноважень і ступінь автономії децент-ралізованих територіальних утворень (units) варіюється в широких діапазонах. Водночас компетенції та ресурси муніципалітетів, ок-ругів, регіонів для співпраці, в будь-якому ви-падку, залишатимуться під контролем цент-ральних урядів. Тому, на думку автора, онов-лення територіальних інститутів управління необхідно гармонізувати з реформуванням дію-чого законодавства та процедур комплаєнсу. Окрім того, на базі координації відповідних законодавчих і підзаконних актів окремих країн із наднаціональними правилами та стан-дартами, варто зміцнювати регуляторні заса-ди прозорості інституційної архітектури ЄС. Вкрай необхідним є підтримання контрактних взаємин в межах єдиного фіскального простору. Це дасть змогу розробляти та впроваджу-вати універсальні підходи до фінансування інтегрованих програм структурних змін на надійній бюджетній основі.

В дослідженні О. Кушніра [22, 23] діяльність країн Організації Чорноморського економічно-го співробітництва щодо реалізації завдань під-тримки миру та стійкого регіонального прогресу розглядається в контексті досягнення спіль-них цілей в євроінтеграційному напрямі. Вод-ночас, вказано певні дестабілізуючі тенденції в інтернаціональних поточних відносинах. Насам-перед слід мати на увазі, що на тлі етнічного й соціокультурного різноманіття на території Чор-номорського басейну спостерігаються диспро-порції у траєкторіях розвитку держав-членів ОЧЕС через диспропорцію розмірів, чисель-ності населення, військової потужності, а також відмінностями обраних моделей господарю-вання, політичного устрою тощо. По-друге, у просторово-часовому аспекті в цьому регіоні, як у ретроспективі, так і сьогодні, спостеріга-ється значна кількість міждержавних напру-жень. Фактори небезпеки внаслідок критич-

ної оцінки успіхів інтеграції в умовах неста-більного загальноєвропейського порядку ви-кладено в дослідженні Ф. Проєдру [24], де на основі аналізу різних джерел обґрунтовано не-гативні сценарії з урахуванням імовірності перспектив «бігемонії» або розділеної гегемонії кількох країн у Чорноморському регіоні.

Все це традиційно призводило до браку до-віри, накопичення конфлікту інтересів [23], зокрема, навколо використання переваг тран-зитного положення території, включно з тран-спортуванням паливно-енергетичних ресур-сів. Додаткові труднощі виникли внаслідок необхідності дотримання правил, встановле-них міжнародними організаціями, до яких в один і той же період часу приєдналися суве-ренні суб'єкти ОЧЕС⁴. Тому, на думку вчено-го, єдиною неконфліктною основою регіональ-ного співробітництва в рамках ОЧЕС, мають стати надійні взаємовигідні довгострокові економічні відносини. Адже чинники при-хильності держав цього регіону до тієї чи ін-шої інтернаціональної інституції можуть змі-нити баланси сил та ступінь сформованої рин-кової рівноваги на мікро- та макрорівні.

На початку ХХІ ст. грецький вчений Є. Сіс-кос [25] підкреслював неодмінність трансфор-мації урядових стратегій постсоціалістичних країн ОЧЕС із посиленням пріоритетів роз-витку внутрішніх ринків, удосконаленням ці-нової та грошової політик, зокрема й через наближення національних витрат, необхід-них для випуску товарів і послуг, а також оп-лати праці, до міжнародного рівня. У той са-мий період науковець Д. Тріантопілло [26] відзначав деякі парадоксальні розбіжності в напрямках реалізації потенціалів розширеного відтворення та в динаміці піднесення країн Європейського Союзу й таких територіальних об'єднань, як ОЧЕС та ГУАМ⁵. Тому, подаль-

⁴ Важливою рисою ОЧЕС є те, що три країни регіону є членами ЄС, п'ять — входять до НАТО.

⁵ Організація за демократію та економічний розвиток — регіональне об'єднання Грузії, України, Азербайджану та Республіки Молдова.

шому розквіту Чорноморського регіону в широкому розумінні (wider Black Sea area – WBSA) [27], поряд із зацікавленістю у співпраці [28], сприятиме орієнтація на відвернення загроз проявів нової економічної реальності, посилення небезпечними наслідками наявних багаторічних соціально-економічних, політичних проблем. Розв'язанню подібних завдань присвячено імплементацію використання політичних інструментів у межах програми «Синергія Чорного моря» (Black Sea Synergy), а також Декларацію Європейської комісії з громадськими та фінансовими інституціями [29], де відображено принципи надійного фінансового забезпечення довгострокових вкладень та застосування публічно-приватного партнерства.

У публікації Е.Е. Веспремену та М. Голумб'яну [30] висвітлено місію нових асоціативних структур щодо об'єднання місцевих урядів для здійснення сталого територіального управління. Мова йде про спільну діяльність у сферах загального інклюзивного розвитку, створення робочих місць і подолання бідності, підвищення рівня безпеки, територіальної єдності та демократії. Автори наголошують, що найактуальнішим напрямом господарської кооперації є стратегія інноваційного Синього зростання, яка передбачає розумні, стійкі рішення в процесах інвестування та створення доданої вартості в спільних морських і прибережних зонах, колах ділової активності [31]. До найперспективніших належать такі сектори розвитку, як blue (синя) енергія, blue (синя) біотехнологія, видобуток морських мінералів тощо. Морський, прибережний туризм у басейні Чорного моря також розглядається як пріоритетний напрям співпраці [32].

Таким чином, за більш, ніж чверть століття, діяльність ОЧЕС через багатостороннє співробітництво, діалог і добросусідство країн-членів сприяла добробуту, процвітанню регіону. Однак відносна стабільність і мирний клімат в межах Чорноморського басейну порушувалися внаслідок територіальних гібридних

конфліктів та анексії Криму з боку Російської Федерації.

Активізація ролі ОЧЕС у регіоні, зміни її стратегічних пріоритетів [33] відбуваються на тлі впровадження суверенними суб'єктами Цілей сталого розвитку [34], оновлення екологічної політики, сприяння товарообміну та інвестиціям, розбудови транспортних мереж та інфраструктури, боротьби з організованою злочинністю та корупцією. В економічній сфері поживавлення взаємодії між ОЧЕС та іншими зовнішніми партнерами, насамперед з Європейським Союзом, передбачається на базі зміцнення інститутів довіри, зокрема, шляхом зростання капіталовкладень зі справедливим розподілом ризиків та максимальним задоволенням інтересів інвесторів всіх форм власності.

Метою роботи є обґрунтування напрямів зміцнення майбутнього безпечного стану економіки країн ОЧЕС з урахуванням зобов'язань кожної з них у регіональних договорах, зокрема щодо співдружності країн Причорномор'я.

У період «холодної війни» на територіях, що прилягають до Чорного моря, у державному устрої більшості прибережних суверенних суб'єктів переважали авторитарні й патерналістські засади, а їхні економічні системи розвивалися на принципах централізованого планування. Через відомі геополітичні причини наприкінці ХХ ст. практично все Причорномор'я було переорієнтовано в напрямі демократичної перебудови з переходом до ринкової економіки.

На початку ХХІ ст. у країнах регіону на тлі тенденцій розширення ЄС, що супроводжуються збільшенням внутрішнього попиту й експортно-імпортних операцій, зростанням кредитування, прямих іноземних інвестицій, спостерігалось стійке економічне зростання. Глобальна фінансова криза 2008 р. стала причиною серйозних дисбалансів, скорочення обсягів випуску товарів та надання послуг. Однак, як і в багатьох інших транзитивних економіках, 2010–2018 роках ознаки відновлення й

подальшої стабілізації національних господарств продемонстрували практично всі регіональні суверенні суб'єкти. Останніми роками серед основних чинників дестабілізації Чорноморського регіону (геополітичних, етнічних, екологічних та ін.) найбільшу небезпеку становили синергійні проблеми скорочення сукупного попиту за рахунок зменшення інвестиційних і споживчих видатків, погіршення цінової кон'юнктури на біржові товари, стагнації економіки тощо. Все це потребувало координації політики країн ОЧЕС у напрямі створення потужного потенціалу заміщення зовнішніх чинників поступової макроекономічної динаміки відповідними внутрішніми компенсаційними заходами. Нижче наведено кількісні характеристики економіки держав Чорноморського басейну.

Відповідно до оцінок МВФ [35], очікується, що сумарне світове зростання в групі країн із ринками, що формуються і розвиваються, характеризується погіршенням, порівняно з аналогічними даними станом на останній квартал 2018 р. [36]. Приріст ВВП, який становив 4,5 % у 2018 р., скоротиться до 4,4 % в 2019 р. і підвищиться до 4,8 % у 2020 р., що на 0,1–0,3 відсоткові пункти (в. п.) нижче, ніж у попередньому огляді. Темпи економічного зростання в країнах Європи з ринками, що формуються (без країн СНД)⁶, є значно нижчими, порівняно із світовими у своєму сегменті, — 3,6 % у 2018 р., 0,8 % у 2019 р. і 2,8 % у 2020 р. [35].

Надалі ці параметри залишаться в тому ж діапазоні завдяки стабілізації фінансово-економічного простору на зовнішньому рівні, а також посиленню попиту на товари і послуги в євразоні. Слід зазначити, що аналітики Програми безпеки у Чорноморському регіоні (*Security in the Black Sea Region — SBSR*) [37] роблять акцент на тому, що серед країн Причорномор'я прогноз зростання економіки Туреччини дещо вищий за рахунок зовнішнього попиту й адекватної політики уряду та центробанку в частині надання державних кредитних гарантій, формування очікувань учасників фінансового ринку, забезпечення необхідного рівня монетизації економіки і т. ін. (таблиця). У 2017 р. потужним антикризовим драйвером для всього регіону стало збільшення торгових потоків із контрагентами СНД, а також грошових переказів мігрантів із місць тимчасового працевлаштування до країн постійного проживання.

Загальне зростання економіки країн СНД у 2018 р. становило 2,8 %, у 2019 р. скоротиться до 2,2 % і в середньостроковій перспективі стабілізується на рівні 2,3–2,4 %. Під впливом нижчої динаміки економіки держав СНД, при включенні, за аналітичними підходами МВФ, цієї групи країн [38, 39] (з ринками, що формуються) до сумарних показників по Європейському регіону, в 2018 р. за 24 країнами приріст загального випуску оцінюється приблизно в 3,2 %, у 2019 р. — 1,6, а в середньо-

⁶ При аналізі економічних тенденцій розвитку європейського регіону використано дані про 51 державу. Згідно з класифікацією країн, яку використовує МВФ, серед них: 27* — з розвинутою економікою (*Advanced economies*), 12** — з ринками, що формуються та розвиваються (*Emerging market and developing economies*), 12*** — ті, що входять до СНД (лише 4 з них географічно належать до європейських країн). При цьому Туркменістан змінив статус на асоційованого члена СНД із серпня 2005 р., не є членами СНД Грузія із серпня 2009 р. та Україна з квітня 2015 р., однак за класифікацією МВФ їх включено до цієї групи країн з причин географічного розташування та подібності в структурі економік [14, 15].

Класифікація країн: * — Австрія, Бельгія, Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Сан-Марино, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія та Сполучене Королівство Великої Британії; ** — Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Угорщина, Косово, Македонія, Чорногорія, Польща, Румунія, Сербія, а також Туреччина, хоча переважна більшість території та населення цієї країни знаходяться в Азії; *** — Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна та Узбекистан.

Показники економічної динаміки ВВП

Параметри	Період, роки														
	1991–2000	2001–2006	2007–2009	2010–2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
	Факт							Факт/оцінка		Прогноз					
	ВВП, реальний відсоток до попереднього року														
Країни ОЧЕС	–1,0	6,3	1,8	4,0	1,7	0,2	1,5	3,7	2,6	0,8	2,2	2,3	2,2	2,4	2,4
Азербайджан	–2,6	16,3	15,1	2,8	2,8	1,1	–3,1	0,1*	1,4*	3,4	3,1	2,1	1,6	1,5	1,7
Албанія	2,0	5,9	5,6	2,2	1,8	2,2	3,3	3,8*	4,2*	3,7	3,9	3,9	4,0	4,0	4,0
Болгарія	–3,6	5,9	3,3	0,9	1,8	3,5	3,9	3,8	3,2*	3,3	3,0	2,8	2,8	2,8	2,8
Вірменія	2,9	12,7	2,2	4,3	3,6	3,3	0,3	7,5*	5,0*	4,6	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Греція	2,5	4,2	–0,5	–6,3	0,7	–0,4	–0,2	1,5*	2,1*	2,4	2,2	1,6	1,2	1,2	1,2
Грузія	5,2	7,7	3,8	5,8	4,6	2,9	2,8*	4,8*	4,7*	4,6	5,0	5,2	5,2	5,2	5,2
Молдова	–5,7	6,7	1,6	5,3	5,0	–0,3	4,4	4,7*	4,0*	3,5	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8
Росія	–2,1	6,5	2,0	3,8	0,7	–2,5	0,3	1,6*	2,3*	1,6	1,7	1,7	1,6	1,6	1,6
Румунія	–1,4	6,1	3,6	0,9	3,4	3,9	4,8	7,0	4,1*	3,1	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Сербія	–2,2	6,8	3,1	1,2	–1,6	1,8	3,3	2,0*	4,4*	3,5	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Туреччина	3,8	5,3	0,4	8,2	5,2	6,1	3,2	7,4	2,6*	–2,5	2,5	3,0	3,0	3,5	3,5
Україна	–7,7	7,1	–1,6	2,4	–6,6	–9,8	2,4	2,5	3,3	2,7	3,0	3,1	3,2	3,3	3,3
Країни Європи з ринками, що формуються та країни СНД	–0,7	6,2	2,5	4,3	2,2	1,0	1,9	4,0	3,2	1,6	2,5	2,6	2,5	2,7	2,7

* Оціночні та попередні дані МВФ.

Складено за: World Economic Outlook Database. 2019. April. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx>.

строковій перспективі – 2,5–2,7 % (таблиця)⁷. З даних таблиці випливає, що в аналізованому періоді динаміка ВВП окремих країн ОЧЕС (факт/оцінка 1991–2018 рр., прогноз 2019–2024 рр.) відрізнялася від загальних тенденцій по організації.

У період 1991–2018 рр., що відображає фактичні дані, крім України, мінімальні значення в різні роки мали Греція (+4,2 % у 2001–2006 рр. і –6,3 % у 2010–2013 рр.) і Азербайджан (–3,1 % у 2016 р. і +0,1 % у 2017 р.). Максимальні показники в аналізований період мали Грузія (+5,2 % у 1991–2000 рр.), Азер-

байджан (+16,3 % в 2001–2006 рр. і +15,1 % в 2007–2009 рр.), а також Туреччина (+8,2, +5,2, +6,1 % у 2010–2013, 2014, 2015 рр. відповідно). У 2016 р. лідером була Румунія (+4,8 %), у 2017 і 2018 рр. – Вірменія (+7,5 % та 5,0 % відповідно).

У 2019–2022 рр. очікується стійкіша динаміка ВВП у країнах ОЧЕС. Про це свідчать прогнозні дані, причому всі з них перебувають у додатному сегменті. У вказаний період щорічний очікуваний приріст ВВП в Україні є вищим (2,7–3,3 %), ніж у середньому по ОЧЕС. До лідерів ввійдуть Вірменія (4,6 % у 2019 р.

⁷ Агреговані показники груп країн було визначено як середньозважені показники за групою. Для реального ВВП зважування відбувалося на основі ВВП за паритетом купівельної спроможності (у поточних цінах, млрд дол. США), а для показників ВВП на одну особу – на фактичне населення (детально методологію агрегування даних див. на сайті МВФ: URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/faq.htm#q4f>).

та 4,5 % у 2020–2024 рр.), Грузія (4,6 % в 2019 р. та 5,2 % у 2020–2024 рр.), до аутсайдерів – Російська Федерація (+1,6–1,7 % у 2019–2024 рр.), а також Греція (2,2–2,4 % у 2019–2020 рр. та 1,2–1,6 % у 2021–2024 рр.).

Проблеми безпеки Чорноморського регіону багато в чому продиктовані стратегічною значимістю його ролі як одного з провідних у світі виробників і постачальників енергії. Маршрути постачання енергоресурсів пролягають через території держав регіону, утворюючи так званий енергетичний коридор між Каспійським морем і світовими ринками. Тому немає жодного сумніву в тому, що традиційними пріоритетами для стимулювання власного зростання країн-енергопостачальників у довгостроковій перспективі залишиться експорт природних енергоресурсів і продуктів переробки. Порівняно новою тенденцією, що спостерігається в усіх країнах Причорномор'я, є збільшення частки послуг у загальному випуску з помітними змінами в його структурі на користь приватних форм власності. Серед ризиків сталого розвитку в Чорноморському регіоні слід назвати доволі низький рівень доданої вартості в реальному секторі економіки. Взагалі, ступінь ризикованості простору ділової активності в країнах ОЧЕС значною мірою буде залежати від координації інституціональних важелів сфери контрактних відносин. Ідеться про необхідність спільного реагування на загрози нової економічної реальності, які провокують диспропорції в нормах і правилах, у співвідношенні формального й неформального секторів економіки та, як наслідок, формується залежність від непередбачуваних кризових явищ хаотичного походження.

Аналітичні дані стосовно порівняння щорічного реального зростання ВВП країн ОЧЕС (середньозваженого індексу по організації) до інших країн наведено на рис. 1.

Тенденції, відображені на рис. 1, свідчать, що в аналізованому періоді коливання середньозваженого показника динаміки ВВП в країнах ОЧЕС близькі до значень ВВП країн Європи

з ринками, що формуються, та держав Балтії. У період інституційного становлення 1991–2000 рр. динаміка ВВП за країнами ОЧЕС у середньозваженому обчисленні була нижчою від нульової позначки, хоча країни Балтії демонстрували позитивну динаміку (+1,9 %). Для розвинутих країн Європи (–0,3 %) та США (–0,4 %) характерним є те, що суттєве зменшення цього показника (нижче нульової відмітки) спостерігалось лише в 2007–2009 рр. У той самий період спостерігався спад у країнах Балтії на рівні –1,9 %. Згідно з прогнозом на 2019–2024 рр., показники всіх окремих країн, крім Китаю, та їх груп, перебуватимуть в інтервалі +1,5–2,5 %. Економіка Китаю потягом 2001–2018 рр. постійно зростала – мінімальний приріст +6,6 % спостерігався у 2018 р. Характерним є те, що в кризовий період 2007–2009 рр. її темпи досягали максимального рівня – +11,0 %. У прогнозі індикативні показники цієї країни також демонструють упевнене перевищення відносно інших (+5,5–6,3). Наведені дані свідчать про успішні результати розвитку економіки Китайської Народної Республіки, одного зі світових лідерів за використанням потенційних можливостей участі в глобальних виробничо-збутових ланцюгах, де характерними є тенденції багаторічного залучення капіталовкладень у інновації. Для ОЧЕС украй важливим є досвід цієї країни з упровадження політики економічного зростання, який підтвердив, що саме технологічні прориви поряд із модернізацією реального сектору економіки виступають драйверами нової промислової революції. Тобто, варто об'єднати зусилля всіх країн Чорноморського басейну в напрямі структурних перетворень, розбудови необхідної інфраструктури, залучення фінансування. Сучасні інвестори зацікавлені не лише у швидкій організації нових виробництв, а й у чіткій орієнтації на задоволення попиту в тих чи інших ринкових нішах. У програмах оновлення регулятивного інструментарію урядів має наголошуватися на тому, що, поряд із збільшенням матеріальних доходів

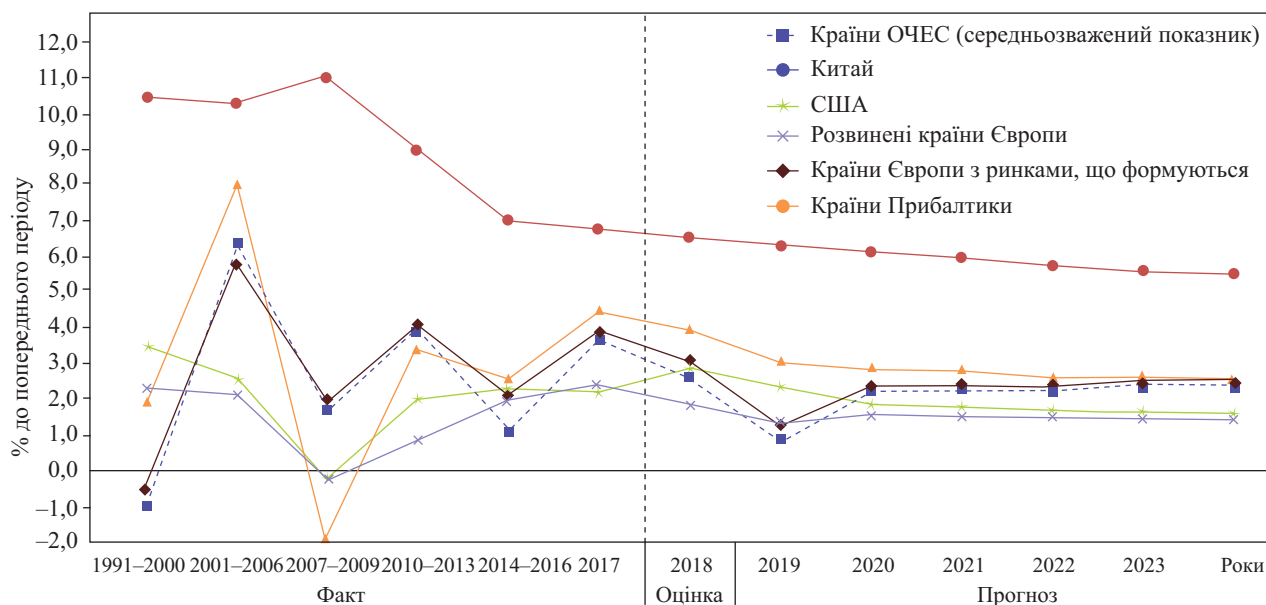

Рис. 1. Показник реального зростання ВВП, % до попереднього року
Складено за: World Economic Outlook Database. 2019. April. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weoselgr.aspx> (дата звернення 11.07.2019).

населення і ВВП у розрахунку на одну особу, необхідно приділяти увагу розвитку людського капіталу, освіти й охороні здоров'я, скороченню соціальної нерівності тощо.

Аналіз свідчить, що сформовані в минулому диспропорції в добробуті людей у країнах ОЧЕС внаслідок різної демографічної ситуації, ступеня розвинутості економіки зберігалися. Однак у майбутньому людство буде об'єднане цілями стійкого інклюзивного економічного розвитку. Їхню характеристику наведено у низці міжнародних документів [34, 40, 41]. Світова спільнота дійшла висновку, що рівень життя населення залежить не тільки і не стільки від матеріальних доходів або динаміки ВВП. Нижче наведено фактичну та прогнозовану динаміку показника ВВП на одну особу з урахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС), відповідно, у 2014–2018 та 2019–2024 рр. (рис. 2).

В ОЧЕС показник ВВП на одну особу з урахуванням ПКС дещо нижчий, ніж в інших країнах Європи з ринками, що формуються, і залишатиметься значно нижчим, порівняно з

розвинутими країнами Європи, Балтії, США та Китаєм. Завдяки високим темпам зростання економіки очікується, що цей показник у Китаї перевищить його усереднене значення у країнах ОЧЕС уже в 2019 р., а в перспективі до 2024 такий розрив збільшиться до 15 %, тоді як 25 років тому китайський показник у 4–5 разів поступався державам Чорноморського басейну. Мінімальний рівень ВВП на одну особу з урахуванням ПКС на території країн ОЧЕС спостерігається в Україні, Молдові, Вірменії, Албанії. До 2024 р., за прогнозом, цей самий показник буде становити близько 10 тис. міжнародних доларів в Україні й Молдові, максимальне його значення – в діапазоні 25–29 тис. міжнародних доларів – очікується в Туреччині, Румунії, Греції тощо.

Розробка напрямів діяльності, які дадуть змогу подолати відставання країн ОЧЕС від світових лідерів та багатьох європейських країн із розвинутою економікою, перебуває в центрі уваги як державних органів управління, так і представників фахової спільноти, бізнесу. В державах ОЧЕС необхідно послідовно впроваджу-

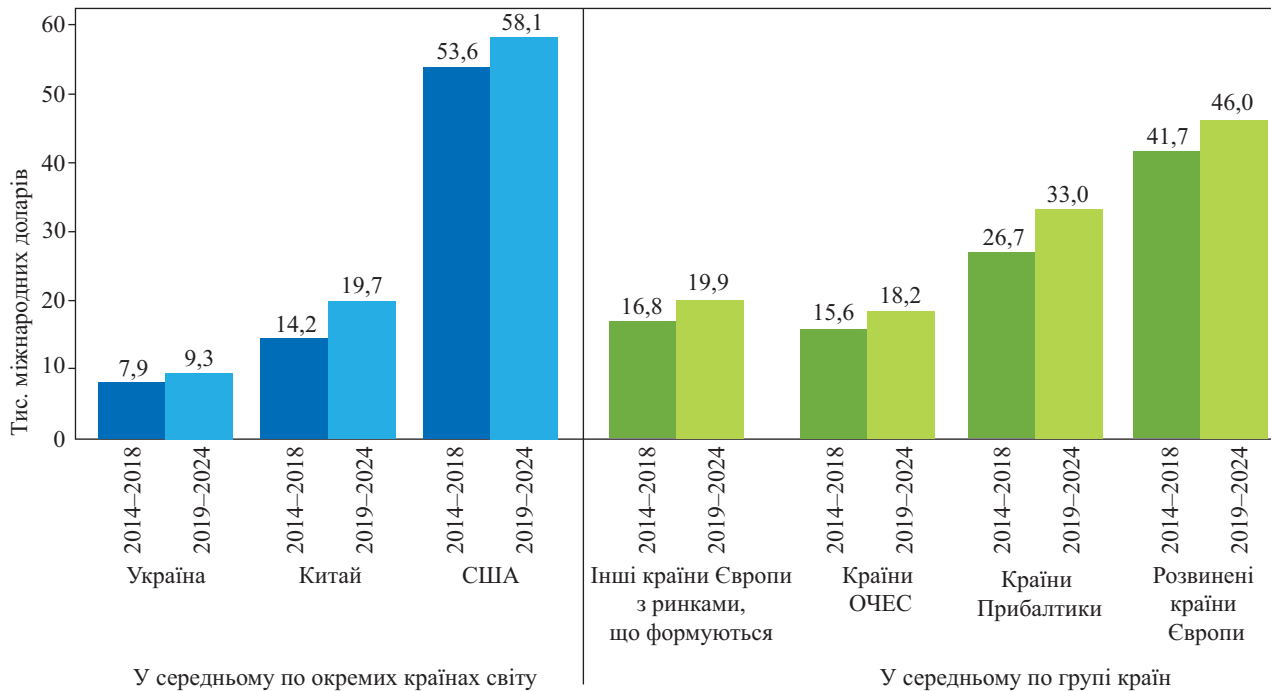

Рис. 2. Середній показник ВВП на одну особу за ПКС у 2014–2018 та 2019–2024 рр. (у постійних цінах), тис. міжнародних доларів

Складено за: World Economic Outlook Database. 2019. April. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weoselgr.aspx> (дата звернення: 11.07.2019) та ООН, DataCenter. URL: <http://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html> (дата звернення: 11.07.2019).

вати сучасні стандарти захисту прав людини, соціального забезпечення та екологічних норм. Розвиток конкуренції та підприємництва не повинен перешкоджати справедливому розподілу вигід від підвищення продуктивності виробництва. З цією метою в діяльності урядів, а також суб'єктів господарювання, мають підтримуватися високий рівень добропорядності, прозорості та підзвітності. Як правило, внаслідок різних можливостей участі у ринках праці та капіталу, жінки, люди молодого або похилого віку в транзитивних країнах відчувають проблеми із працевлаштуванням та веденням бізнесу. Нерівність ринкових доходів, безробіття посилюються браком довіри до влади та її фіскальної політики, завдають шкоди соціальному контракту, збільшують розшарування суспільства. Тому координація перспективних планів прискорення розвитку держав ОЧЕС має відбуватися на тлі досягнення вищих темпів зростан-

ня національних економік, припинення впливу кадрів, зниження рівня корупції, щоб із часом перейти в категорію розвинутих держав із високим рівнем інвестиційної активності та заощаджень економічних агентів всіх форм власності.

Серед основних завдань структурних реформ в країнах ОЧЕС є створення умов для активного залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у виробництво з високим вмістом доданої вартості. Зміни показника частки валового нагромадження основного капіталу (ВНОК) у ВВП за 1991–2017 рр. показано на рис. 3. У довгостроковій перспективі його кількісна цільова орієнтація має бути спрямована на значне підвищення із забезпеченням постійного рівня не менше, ніж 25 %⁸. Тобто обсяги реаль-

⁸ Аналітичні розрахунки виконано разом з науковцями ДННУ «Академія фінансового управління».

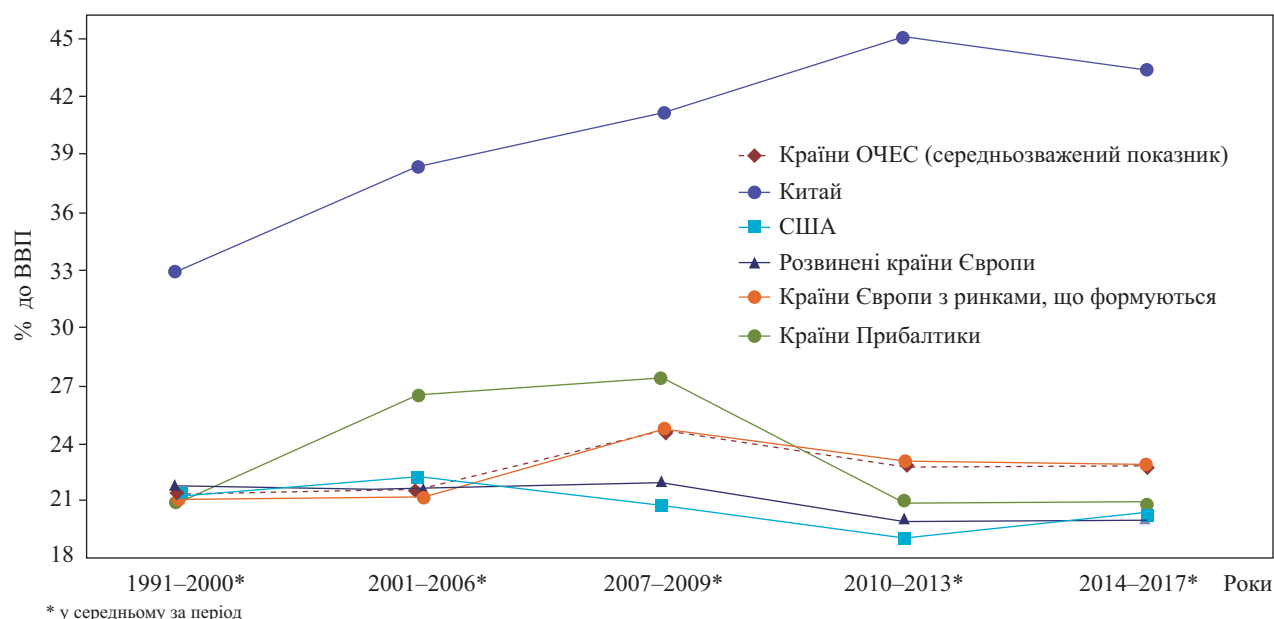

Рис. 3. Показник частки валового накопичення основного капіталу за 1991–2017 рр., % ВВП
Складено за даними: ООН, DataCenter. URL: <http://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html> (дата звернення: 11.07.2019).

них інвестицій мають збільшитися, не менш, ніж на третину, порівняно з теперішнім станом справ. Як свідчить світовий досвід, очікування на стабільні темпи зростання в контексті динамічного та інклюзивного розвитку в довгостроковій перспективі, як правило, не виправдовуються, якщо частка кінцевого споживання у ВВП сягає 85–90 % (як це характерно для економік Албанії, Вірменії, Греції, Грузії та України в 2009–2018 рр.). Наприклад, у КНР, починаючи з 1992 р., частка ВНОК у ВВП не зменшувалася нижче 30 %, а в середньому становила 43 % в 2014–2017 рр. за відповідної частки кінцевого споживання 52 % [42]. Через органічну взаємозалежність і взаємозумовленість факторів фінансової та економічної стійкості стратегічними завданнями країн ОЧЕС на регіональному й національному рівнях вбачаються: збільшення витрат інвестиційного характеру на пряму або кредитну чи гарантійну підтримку розвитку людського капіталу, інновацій, бізнесу тощо; уникнення відтворювальних диспропорцій, десинхронізації у виробництві та обігу товарів і грошей, а також дисбалансів

інтересів економічних агентів і суспільства. У країнах ОЧЕС потрібно ініціювати сумісні проекти капіталовкладень у виробничу інфраструктуру енергетики й транспорту, що сприятиме кращій агломерації регіону. Координацію руху матеріально-речових факторів виробництва та їхніх грошових форм у реальному та віртуальному вимірах слід спрямовувати на досягнення узгоджених урядами та громадськістю Цілей сталого розвитку, впорядкування суперечностей продуктивних сил та виробничих відносин, ліквідацію матеріальних, грошових, інформаційних та інших проявів нерівності економічних агентів.

Попри складну ситуацію, останнім часом у країнах ОЧЕС спостерігаються позитивні тенденції інституційних змін, спрямовані на зростання конкурентоспроможності та рівня інклюзивності. У найближчому майбутньому, з огляду на приклади найкращої світової практики, слід передбачити прийняття рішень про спрощення ведення бізнесу, більш привабливі для підприємців і вигідні для розвитку економіки умови приватизації, заходи щодо захисту

інвестицій, інтелектуальної власності. Створення оновлених інтеграційних форм, норм та правил взаємодії ОЧЕС та Європейського Союзу має бути синхронізовано з політичними перетвореннями, сприяти економічним вигодам від інвестування в середньо- та довгостроковій перспективі. Розроблення інноваційних механізмів співробітництва держави та бізнесу, структурні реформи, які впливають на зростання конкурентоспроможності та ресурсної продуктивності, сприятимуть протидії загрозам посткризового відновлення економіки в умовах дестабілізаційних невизначеностей [43]. Варто добре розуміти, що в майбутньому на території Причорномор'я в широкому розумінні (WBSA) необхідним є міждержавне та національне прогнозування внутрішніх і зовнішніх ризиків стійкості СЕС.

Темпи зростання економіки і подальше зниження напруженості в Причорномор'ї переважно будуть залежати від того, якою мірою процеси євроінтеграції окремих країн ОЧЕС, а також усієї території регіону, сприятимуть створенню єдиного ринку в межах WBSA, укладанню та дотриманню багатосторонніх транскордонних домовленостей, спрямованих на інклюзивний розвиток. У будь-якому разі усунення бар'єрів у торгівлі, підвищення мобільності робочої сили, інтенсифікація інвестиційних потоків сприятимуть вирівнюванню економічного потенціалу окремих областей і муніципалітетів, а також рівня життя населення. Однак, на наш погляд, найбільш передбачуваними в імовірних сценаріях розвитку території Чорноморського басейну є перетворення еволюційного порядку.

Таким чином, давні проблеми напружених відносин періодично посилюються через фактори нерівномірного політичного й соціально-економічного розвитку країн Чорноморського регіону. Однак цілком очевидно, що проблеми слід розв'язувати у форматі мирних дипломатичних відносин за умови чітко узгоджених

стратегічних цілей розвитку та шляхів їх досягнення. Тенденції євроскептицизму, ініціати́ва Великобританії щодо виходу з Євросоюзу (Brexit) цілком очевидно свідчать про необхідність продовження структурних інституційних змін в ЄС, які потрібні для подолання кризових ситуацій.

При розробці узгодженої економічної політики суверенних утворень Чорноморського басейну варто взяти до уваги, що світова спільнота концентрує увагу на поширенні міждержавного регулювання процесів концентрації та централізації капіталу, діяльності мультинаціональних компаній і фінансових посередників. Необхідність гармонізації міжнародних і національних економічних та політичних інтересів насамперед потребує усунення суперечностей у законодавстві держав, які ставлять спільні цілі глобального розвитку й розробляють універсальні механізми їх реалізації з урахуванням національних відмінностей економічної політики.

Більшого успіху прискорена модернізація економічної політики набуватиме в рамках інноваційних починань урядів. Доступність і результативність використання фінансових та інших видів ресурсів зумовлюють успішне досягнення поставлених цілей.

Через органічну взаємозалежність і взаємозумовленість факторів фінансової та економічної стійкості стратегічними завданнями країн ОЧЕС на регіональному й національному рівнях є: уникнення відтворювальних диспропорцій, десинхронізації у виробництві та обігу товарів і грошей, а також дисбалансів інтересів економічних агентів і суспільства. Рух матеріально-речових факторів виробництва та їхніх грошових форм у реальному та віртуальному вимірах слід спрямовувати на досягнення цілей сталого розвитку, впорядкування суперечностей продуктивних сил та виробничих відносин, ліквідацію матеріальних, грошових, інформаційних та інших проявів нерівності економічних агентів у всьому світі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбулін В. Вулканічний синдром. *Дзеркало тижня*. 2018. 15 черв. URL: <https://dt.ua/internal/vulkanichniy-sindrom-280772.html> (дата звернення: 12.07.2019).
2. Finance & Development. 2017. September. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2017/09/pdf/fd0917.pdf> (дата звернення: 12.07.2019).
3. The Stiglitz Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis. New York: New Press, 2010. 240 p.
4. Reinhart C.M., Rogoff K. This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly. New York, 2011. 512 p.
5. Krugman P. The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008. New York, 2009. 207 p.
6. Геєць В.М. Загрози розвитку національної економіки та їх відвернення. *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку*. Київ, 2003. С. 136–154.
7. Концепція економічної безпеки України. Київ, 1999. 56 с.
8. Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство. Харків, 2006. 240 с.
9. Кизим М.О., Іванов Ю.Б., Губарева І.О. Оцінювання рівня економічної безпеки України та країн Європейського союзу. *Фінанси України*. 2018. № 4. С. 7–19.
10. Єфименко Т.І., Білорус О.Г., Балакін Р.Л., Башко В.Й., Богдан І.В., Богдан Т.П., Бортніков Г.П., Гаврилюк О.В. та ін. Фінансова глобалізація і євроінтеграція. Київ: ДНУ «Акад. фін. управління», 2015. 496 с.
11. Tanzi V. Social Protection in a Globalizing World. *Invited Policy Paper*. 2005. URL: <http://www.rivistapolitica-economica.it/2005/mar-apr/Tanzi.pdf> (дата звернення: 12.07.2019).
12. U.S. trade policy – time to start over / report By Jeff Faux. 2016. November 30. URL: <https://www.epi.org/publication/u-s-trade-policy-time-to-start-over/> (дата звернення: 12.07.2019).
13. USITC Interactive Tariff and Trade DataWeb / U.S. International Trade Commission (USITC). URL: https://dataweb.usitc.gov/scripts/user_set.asp (дата звернення: 12.07.2019).
14. Statement by the IMF's Managing Director on the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors meeting in Argentina. IMF. 2018. July. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/07/22/pr18302-argentina-statement-by-the-imf-managing-director-on-the-g20-meetings> (дата звернення: 12.07.2019).
15. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ, 2011. 242 с.
16. Embling D. EU breathes sign of relief over transatlantic trade row. 2018. July 26. URL: <http://www.euronews.com/2018/07/26/eu-breathes-sign-of-relief-over-transatlantic-trade-row> (дата звернення: 12.07.2019).
17. Samuelson P., Nordhaus W. Economics. 16th ed. Boston, MA: Irwin/McGraw-Hill, 1998. 824 p.
18. World Economic Situation and Prospects 2012 / United Nations. New York, 2012. URL: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2012wespupdate_pr_en.pdf (дата звернення: 12.07.2019).
19. The Global Risks Report 2016 / World Economic Forum. 11th Ed. URL: http://www3.weforum.org/docs/GRR/WEF_GRR16.pdf (дата звернення: 12.07.2019).
20. Stiglitz J.E. The Euro. How common currency threatens the future of Europe. New York, 2016. 416 p.
21. De Sousa L. Understanding European Cross-border Cooperation: A Framework for Analysis. *Journal of European Integration*. 2012. August. P. 1–19. URL: http://repositorio.ul.pt/bitstream/10451/6856/1/ICs_LSousa_Understanding_ARI.pdf (дата звернення: 12.07.2019).
22. Kushnir O. Ukrainian policies in the Black Sea littoral: history, current trends and perspectives. *Journal of Contemporary European Studies*. 2017. V. 25, iss. 2. P. 163–179. URL: <https://doi.org/10.1080/14782804.2016.1219845> (дата звернення: 12.07.2019).
23. Kushnir O. From the BSU to the BSEC: Evaluating Interwar Geopolitical Fantasies. *The Central European Journal of International and Security Studies*. 2014. V. 8, no. 4. P. 90–111.
24. Proedrou F. In quest of governance: the failures of regionalism, a pan-European security architecture and 'bigemony' in Black Sea Politics. *Journal Southeast European and Black Sea Studies*. 2018. V. 18, is. 3. P. 439–456.
25. Siskos E. Export-biased growth and problems of domestic market in post-socialist countries of the Black sea economic cooperation. *Journal of European Economy*. 2004. V. 3, iss. 4. P. 347–387.
26. Triantaphyllou D. The 'security paradoxes' of the Black Sea region. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*. 2009. V. 9, is. 3. P. 225–241. URL: <https://doi.org/10.1080/14683850902934143> (дата звернення: 12.07.2019).
27. Hajizada M., Marciacq F. New regionalism in Europe's Black Sea Region: The EU, BSEC and changing practices of regionalism. *East European Politics*. 2013. V. 29, is. 3. P. 305–327.

28. Hajizada M. Challenges and opportunities for establishing a security community in the wider Black Sea area. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*. 2018. V. 18, is. 4. P. 529–548.
29. Sustainable Blue Economy Finance Principles / European Commission. 2017. URL: https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/befp_en (дата звернення: 12.07.2019).
30. Vespremeanu E., Golumbeanu M. International Cooperation in the Black Sea Basin. *The Black Sea*. 2017. November. P. 125–133. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-70855-3_10 (дата звернення: 12.07.2019).
31. Blue growth / European Commission. URL: http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/blue_growth (дата звернення: 12.07.2019).
32. Stanculescu G.C., Molnar E.I. European implication in tourism regarding Sustainable development around the Black sea. *International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM*. 2018. V. 5. P. 275–282. URL: <https://www.sgemsocial.org/> (дата звернення: 12.07.2019).
33. Chițiba C.A. Black Sea Economic Cooperation Organization Short and Medium Term Prospects. *Knowledge Horizons – Economics*. 2016. V. 8, no. 1. P. 14–17.
34. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development / United Nations. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (дата звернення: 12.07.2019).
35. World Economic Outlook. Challenges to Steady Growth / IMF. 2018. October. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018> (дата звернення: 12.07.2019).
36. World Economic Outlook. Growth Slowdown, Precarious Recovery / IMF. 2019. April. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/03/28/world-economic-outlook-april-2019> (дата звернення: 12.07.2019).
37. SBSR. Security in the Black Sea Region. Shared Challenges, Sustainable Future Program / Harvard University, "Mihai Viteazul" National Intelligence Academy, Administrația Prezidențială; Bucharest, May 28–31, 2018. 28 p. URL: <http://www.sbsr.ro/wp-content/uploads/2018/06/SBSR-2018-Outcome.pdf> (дата звернення: 12.07.2019).
38. World Economic Outlook Database / IMF. 2018. April. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weoselgr.aspx> (дата звернення: 12.07.2019).
39. World Economic Outlook Database / IMF. 2015. April. URL: <http://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Uneven-Growth-Short-and-Long-Term-Factors> (дата звернення: 12.07.2019).
40. New Approaches to Economic Challenges: A sustainable and inclusive growth agenda: OECD Yearbook 2015. URL: www.oecd.org/naec (дата звернення: 12.07.2019).
41. The Framework for Policy Action on Inclusive Growth. Paris, 30–31 May 2018 / OECD. URL: <https://www.oecd.org/mcm/documents/C-MIN-2018-5-EN.pdf> (дата звернення: 12.07.2019).
42. Data Center / UNCTAD. URL: <http://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html> (дата звернення: 12.07.2019).
43. Єфименко Т.І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління». 2016. 447 с.

REFERENCES

1. Horbulin, V. (2018, June 15). Volcanic syndrome. URL: https://dt.ua/internal/vulkanichniy-sindrom-280772_.html [in Ukrainian] (Last accessed: 12.07.2019).
2. IMF. (2017, September). Finance & Development. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2017/09/pdf/fd0917.pdf> (Last accessed: 12.07.2019).
3. Stiglitz, J. E. (2010). *The Stiglitz Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis*. New York: New Press.
4. Reinhart, C. M., Rogoff, K. (2011). *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. New York.
5. Krugman, P. (2009). *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*. New York: W. W. Norton & Company.
6. Heiets, V. M. (2003). Threats to the Development of the National Economy and Their Avoidance. *Economy of Ukraine: Strategy and Policy of Long-Term Development*. Kyiv: NASU Institute for Economics and Forecasting: Phoenix 136–154 [in Ukrainian].
7. Heiets, V. M., Kvasniuk, B. E. (1999). *Concept of economic security of Ukraine*. Kyiv: Logos [in Ukrainian].
8. Heiets, V. M. (Ed.). (2006). *Modeling of economic security: state, region, enterprise*. Kharkiv: INZHEK [in Ukrainian].
9. Kyzym, M. O., Ivanov, Y. B., Hubarieva, I. O. (2018). Evaluation of the level of economic security of Ukraine and EU countries. *Finance of Ukraine*, 4, 7–19 [in Ukrainian].
10. Bilorus, O. H., Iefymenko, T. I. (Ed.). (2015). *Financial globalization and European integration*, 13–29. Kyiv: SESE "The Academy of Financial Management" [in Ukrainian].
11. Tanzi, V. (2005). Social Protection in a Globalizing World. URL: <http://www.rivistapoliticaeconomica.it/2005/mar-apr/Tanzi.pdf> (Last accessed: 12.07.2019).

12. Faux, J. (2016, November 30). U.S. Trade Policy – Time to Start Over (Report). URL: <https://www.epi.org/publication/u-s-trade-policy-time-to-start-over/> (Last accessed: 12.07.2019).
13. U.S. International Trade Commission (USITC). (n. d.). USITC Interactive Tariff and Trade DataWeb. URL: https://dataweb.usitc.gov/scripts/user_set.asp (Last accessed: 12.07.2019).
14. IMF. (2018, July). Statement by the IMF's Managing Director on the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors meeting in Argentina. URL: <http://www.imf.org/en/News/Articles/2018/07/22/pr18302-argentina-statement-by-the-imf-managing-director-on-the-g20-meetings> (Last accessed: 12.07.2019).
15. Schumpeter, J. A. (2011). *The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy [in Ukrainian].
16. Embling, D. (2018, July 26). EU breathes sign of relief over transatlantic trade row. URL: <http://www.euronews.com/2018/07/26/eu-breathes-sign-of-relief-over-transatlantic-trade-row> (Last accessed: 12.07.2019).
17. Samuelson, P., Nordhaus, W. (1998). *Economics* (16th ed.). Boston, MA: Irwin/McGraw-Hill.
18. United Nations. (2012). World Economic Situation and Prospects 2012. New York. URL: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2012wespupdate_pr_en.pdf (Last accessed: 12.07.2019).
19. World Economic Forum. (2016). The Global Risks Report 2016. URL: http://www3.weforum.org/docs/GRR/WEF_GRR16.pdf (Last accessed: 12.07.2019).
20. Stiglitz, J. E. (2016). *The Euro. How common currency threatens the future of Europe*. New York.
21. De Sousa, L. (2012, August). Understanding European Cross-border Cooperation: A Framework for Analysis. *Journal of European Integration*, 1-19. URL: http://repositorio.ul.pt/bitstream/10451/6856/1/ICs_LSousa_Understanding_ARL.pdf (Last accessed: 12.07.2019).
22. Kushnir, O. (2017). Ukrainian policies in the Black Sea littoral: history, current trends and perspectives. *Journal of Contemporary European Studies*, 25(2), 163–179. doi: /10.1080/14782804.2016.1219845.
23. Kushnir, O. (2014). From the BSU to the BSEC: Evaluating Interwar Geopolitical Fantasies. *The Central European Journal of International and Security Studies*, 8(4), 90–111 [in Ukrainian].
24. Proedrou, P. (2018, May). In quest of governance: the failures of regionalism, a pan-European security architecture and 'bigemony' in Black Sea Politics. *Journal Southeast European and Black Sea Studies*, 18(3), 439–456.
25. Siskos, E. (2004, December). Export-biased growth and problems of domestic market in post-socialist countries of the Black sea economic cooperation. *Journal of European Economy*, 3(4), 374–387.
26. Triantaphyllou, D. (2009). The 'security paradoxes' of the Black Sea region. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, 9(3), 225–241. doi: 10.1080/14683850902934143.
27. Hajizada, M., Marciacq, F. (2013). New regionalism in Europe's Black Sea Region: The EU, BSEC and changing practices of regionalism. *East European Politics*, 29(3), 305–327.
28. Hajizada, M. (2018). Challenges and opportunities for establishing a security community in the wider Black Sea area. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, 18(4), 529–548.
29. European Commission. (2017). Sustainable Blue Economy Finance Principles. URL: https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/befp_en.
30. Vespremeanu, E., Golumbeanu, M. (2017, November). International Cooperation in the Black Sea Basin. *The Black Sea*, 125–133. doi: 10.1007/978-3-319-70855-3_10.
31. Stanculescu, G. C., Molnar, E. I. (2018). European implication in tourism regarding Sustainable development around the Black sea. *International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM*, 5, 275–282. URL: <https://www.sgemsocial.org/> (Last accessed: 12.07.2019).
32. Chițiba, C. A. (2016). Black Sea Economic Cooperation Organization Short and Medium Term Prospects. *Knowledge Horizons – Economics*, 8(1), 14–17.
33. United Nations. (2015, October 21). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (Last accessed: 12.07.2019).
34. IMF (2018, October). World Economic Outlook. Challenges to Steady Growth. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018> (Last accessed: 12.07.2019).
35. IMF (2019, April). World Economic Outlook. Growth Slowdown, Precarious Recovery. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/03/28/world-economic-outlook-april-2019> (Last accessed: 12.07.2019).
36. Harvard University, "Mihai Viteazul" National Intelligence Academy, Administrația Prezidențială. (2018). SBSR. Security in the Black Sea Region. Shared Challenges, Sustainable Future Program. Bucharest, May 28–31, 2018. URL: <http://www.sbsr.ro/wp-content/uploads/2018/06/SBSR-2018-Outcome.pdf/> (Last accessed: 12.07.2019).
37. IMF. (2018, April). World Economic Outlook Database. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weoselgr.aspx> (Last accessed: 12.07.2019).

39. IMF. (2015, April). World Economic Outlook Database. URL: <http://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Uneven-Growth-Short-and-Long-Term-Factors> (Last accessed: 12.07.2019).
40. OECD. (2015). New Approaches to Economic Challenges: A sustainable and inclusive growth agenda: OECD Yearbook 2015. URL: www.oecd.org/naec (Last accessed: 12.07.2019).
41. OECD. (2018). The Framework for Policy Action on Inclusive Growth. Paris, 30-31 May 2018. URL: <https://www.oecd.org/mcm/documents/C-MIN-2018-5-EN.pdf> (Last accessed: 12.07.2019).
42. UNCTAD. (n. d.). Data Center. URL: <http://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html> (Last accessed: 12.07.2019).
43. Iefymenko, T. (2016). *Fiscal and Monetary Security of National Economy*. Kyiv: SESE "The Academy of Financial Management" [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції / Received 18.01.19

Статтю прорецензовано / Revised 18.02.19

Статтю підписано до друку / Accepted 21.02.19

Iefymenko, T.

Academy of Financial Management,
38, Drugby narodiv Boul., Kyiv, 01014, Ukraine,
+380 44 277 5115, afu@afu.kiev.ua

COORDINATION OF COUNTERACTION TO TURMOIL IN THE ECONOMIC SPACE OF THE BLACK SEA REGION

Introduction. The scientific substantiation of the updated institutional framework for the interaction of the countries of the Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC) in the context of its gradual transformation into a multilateral integration structure is an urgent issue of today, since in the new reality there are threatening tendencies of market imbalances due to geopolitical factors, higher destabilization risks in the economic activity space.

Problem Statement. The current state of the hybrid world order is accompanied by restructuring international, state and social institutions. Manifestations of uncertainty, conflicting relationships in the Black Sea countries complicate the implementation of European integration reforms aimed at supporting sustainable development.

Purpose. To identify the most urgent areas of necessary social transformations in the BSEC countries, taking into account sovereign interests regarding possible external and internal threats and impacts. The economic sphere primarily involves such issues as ensuring employment, solvency of participants in contractual relations, etc.

Materials and Methods. The systematic approach, sequential processing of interconnected trends of statistical indices and methods of situational analysis and synthesis are used for the analysis.

Results. The ways of strengthening counteraction to the destabilization of region's economy are shown. Considering its strategic role, it has been proposed to focus on the issues of shaping the future, taking into account the principle of the coordination of scenarios and actions of the BSEC countries.

Conclusions. Collaboration of global and regional players aimed at common strategic thinking, must be focused on finding the means and tools to transform the Black Sea from the zone of confrontation into the space for the peaceful convergence of the values of civilization. It is worth harmonizing consistent efforts aimed at reducing territorial tensions with the comparatively low rates of societies' perception of the need for appropriate reforms on implementing the sustainable development goals.

Keywords: economic security, sustainable development, Black Sea region, peaceful relations, national priorities.

Т.И. Ефименко

Государственное учебно-научное учреждение
«Академия финансового управления»,
бульв. Дружбы народов, 38, Киев, 01014, Украина,
+380 44 277 5115, afu@afu.kiev.ua

КООРДИНАЦИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРОЦЕССАМ ДЕСТАБИЛИЗАЦИИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ ЧЕРНОМОРСКОГО РЕГИОНА

Введение. Научное обоснование обновленных институциональных основ объединения государств Организации Черноморского экономического сотрудничества (ОЧЭС) в контексте постепенного ее превращения в многостороннюю интеграционную структуру является актуальным вопросом настоящего времени, поскольку в условиях новой

реальности наблюдаются угрожающие тенденции нарушения рыночного равновесия вследствие геополитических факторов, усиление рисков дестабилизации в пространстве хозяйственной деятельности.

Проблематика. Современное состояние гибридного мироустройства сопровождается перестройкой международных, государственных и общественных институтов. Проявления неопределенности, конфликтные взаимоотношения в странах Причерноморья затрудняют проведение евроинтеграционных реформ, направленных на поддержку устойчивого развития.

Цель. Идентифицировать наиболее существенные направления необходимых общественных преобразований в странах ОЧЭС с учетом независимости интересов наций по отношению к возможным внешним и внутренним угрозам и влияниям. В экономическом аспекте, прежде всего, речь идет об обеспечении занятости, платежеспособности участников контрактных отношений и т. п.

Материалы и методы. Для анализа использованы системный подход, последовательная обработка взаимосвязанных трендов статистических индексов, методы ситуационного анализа и синтеза.

Результаты. Раскрыты пути укрепления противодействия дестабилизации экономики региона. С учетом его стратегической роли предложено сосредоточиться на проблемах формирования будущего, учитывая принцип скоординированности сценариев и действий стран ОЧЭС.

Выводы. Сотрудничество глобальных и региональных игроков, направленное на формирование общего стратегического мышления, должно фокусироваться на поиске средств и инструментов для преобразования Черного моря из зоны конфронтации в пространство для мирной конвергенции ценностей цивилизации. Последовательные меры по снижению территориальной напряженности стоит гармонизировать со сравнительно невысокими темпами восприятия обществами потребности в совместных реформах для реализации целей устойчивого развития.

Ключевые слова: экономическая безопасность, устойчивое развитие, Черноморский регион, мирные отношения, национальные приоритеты.